

Gönderim Tarihi: 29.03.2017 Kabul Tarihi: 01.05.2018

NEO-LİBERALİZM, KÜRESEL KRİZ VE EMEK PİYASASINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER: GÜNEY AVRUPA BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Hasan BAKIR*

NEO-LIBERALISM, GLOBAL CRISIS AND LABOUR MARKET TRANSFORMATION: AN ANALYSIS OF SOUTHERN EUROPE

Öz

2008 küresel krizi sonrasında neo-liberalizmin eleştirilmesi beklenirken gelinen noktada kriz sürecinden daha fazla neo-liberalizm ile çıkılacağı beklentisi yaratılmıştır. Nitekim 2008 krizinden ciddi anlamda etkilenen Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin neo-liberal politikaları uygulamaya zorlanması ve bu doğrultuda emek piyasalarının esnekleştirilerek neo-liberalizmin yarattığı krize çare bulunacağı beklentisi oldukça dikkat çekicidir. Bu süreç neo-liberalizmin Avrupa'yı nasıl etkisi altına aldığını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği'nin çevresini oluşturan ve krizden en yoğun şekilde etkilenen Güney Avrupa ülkelerinin emek piyasalarını analiz ederek Avrupa Birliği'nde yaşanan neo-liberalleşme sürecini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Neo-liberalizm, Küresel Kriz, Emek Piyasası ve Güney Avrupa

Abstract

After the global crisis in 2008, a serious criticism of neo-liberalism was anticipated, but contrary to expectations, more neo-liberalism emerged as the solution to problems that came with the global crisis. It was quite remarkable that forcing the member states of the European Union, which was seriously affected by the 2008 crisis, to apply neo-liberal policies and in this respect, expecting a remedy for the crisis of neo-liberalism by labour market flexibility. This process is also important in the sense that it shows how neo-liberalism influenced the European Union. The aim of this study is to reveal how neo-liberalism affects the European Union by analyzing labour markets in Southern Europe which was affected most adversely by the global financial crisis.

Keywords: Neo-liberalism, Global Crisis, Labour Market and Southern Europe.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, e-posta: h.bakir@iku.edu.tr.

1. Giriş

Sosyal Avrupa ya da Avrupa Refah Devleti gibi Avrupa bölgesine yakıştırılan tanımlamaların eskide kaldığı, artık Avrupa'nın yaşadığı sorunların piyasa mantığı çerçevesinde çözüleceği ısrarla vurgulanmış ve bu vurgunun somut izleri ise Lizbon zirvesinde net olarak gözlenmiştir. Dolayısıyla, sosyal Avrupa'dan neo-liberal Avrupa'ya geçildiği ifade edilmektedir. Emek piyasalarında yaşanan gelişmeler ise bu geçişin bir göstergesi olarak ortaya konmaktadır. Nitekim artık Avrupa'nın refah devleti yapısının ve ortaya çıkardığı sosyal hakların emek piyasalarında katılığa yol açtığı ve bunun da işsizlik probleminin temel sebebi olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Neo-liberal Avrupa'nın ise bu soruna çözümü hazırır. Emek piyasalarının esnekleştirilmesi ile bu sorunun ortadan kaldırılacağı iddia edilmektedir. Bu neo-liberal söylemin, 2008 küresel krizinden sonra da ortaya çıktığı gözlenmiş, krizden etkilenen Avrupa'ya emek piyasalarını esnekleştirilmesi tavsiye edilmiştir. Diğer bir ifadeyle neo-liberal politikalar krizden çıkış stratejisi olarak ülkelerin önlerine konmuştur.

Bu doğrultuda Crouch (2011: 9), 2008'den 2009'a geçerken yaşanan mali çöküşün, 1970'li yıllardan itibaren dünyanın birçok kısmını idare eden iktisadi fikirlerin yani neo-liberalizm için de bir krizin habercisi olduğunu belirtmiştir. Neo-liberalizme göre serbest piyasalar, insanın arzularını tatmin etmenin en iyi yöntemini sağlar. Dolayısıyla serbest piyasalar, "... en iyi ihtimalle verimsiz olan, en kötü ihtimalle de özgürlüğe karşı en büyük tehdit olan devlet ve siyasete tercih edilmelidir." (Crouch 2011: 9). Crouch, o halde "...nasıl olurdu da muhtemelen insanlık tarihindeki en sofistike piyasa biçimi olan bugünün finans piyasaları böylesine büyük bir belaya çatabilirdi?" sorusunu bu bağlamda ortaya atmıştır. Nitekim serbest piyasanın kutsandığı ve müdahalelerin şeytanlaştırıldığı neo-liberal dönemde, yaşanan küresel krizden çıkış doğrultusunda hükümetler bankalara yardım etmiş ve bu doğrultuda vergi mükelleflerinden de hükümetlere yardım etmeleri istenmiştir. Yaşanan küresel kriz süreci ve yapılan müdahaleler aslında neo-liberalizmin temel iddiaları ile örtüşmemekte, piyasaların yapabileceklerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Buna rağmen krizden sonra neo-liberal dönemin bitmesinin nedenlerini tartışıyor olmamız gerekirken yaşanan gelişmeler neo-liberalizmin yaşanan bu çöküşten siyasi olarak daha güçlü çıktığını göstermiştir. Nitekim yaşanan mali kriz finans kesimini ilgilendirirken, birçok ülkede refah devleti ve kamu harcamalarının kısılmasıyla krize çözüm aranmıştır. Dolayısıyla Crouch, bu süreci *neo-liberalizmin garip ölümsüzlüğü* olarak tanımlamıştır (Crouch 2011: 9-10). Şenses vd. (2013: 8), yaşanan neo-liberal küreselleşme döneminin bir yandan aşırı

finansallaşmaya yol açarken diğer taraftan da devletin piyasalar üzerindeki düzenleyici ve denetleyici etkisini de en aza indirdiğini belirtmiştir. Nitekim yaşanan 2008 küresel krizi ve yarattığı tahribatı da denetimsiz piyasaların yarattığı yıkım olarak ifade etmiştir. Diğer taraftan da devletin ekonomi üzerindeki etkisini sınırlandırmayan ve heterodoks politikalar izleyen kimi gelişmekte olan ülkelerin ise krizden daha az etkilendiğinin altı çizilmiştir. Douzinas (2015: 48) da monetarist ve neo-klasik politikaların son otuz yıla damga vurduğunu, 2008 yılında yaşanan yıkımın bu politikaların nezaretinde yaşandığını ifade etmiştir. Douzinas, yaşanan felakete rağmen gelinen süreci "...Neo-liberalizm 2008'deki aşağılanmasının intikamını ülkelere dayatılan yardım paketleriyle alıyor. Yalnız bu sefer sonuç kolayca tahmin edilebiliyor ve kurbanlar bankalarla koruma fonları değil halklar oluyor." şeklinde ifade etmiştir (Douzinas 2015: 50).

Nitekim Akçay ve Güngen (2014: 152-158), Avro Bölgesindeki krize verilen tepkilere bakıldığında ortaya çıkan politikanın neo-liberal muhafazakârlık olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Türel (2013: 427) de, bu süreçte ortaya çıkan çözüm önerisinin tutucu neo-liberal iktisat olduğunu belirtmiştir. Gerek Palley (2007: 19) gerekse Lucarelli (2012: 3) ise, söz konusu neo-liberal politikalardan emekçilerin olumsuz etkilendiğinden bahsetmiştir. Benzer şekilde Boyer (2010:349), yaşanan sürecin en yoğun etkisinin emekçiler üzerinde hissedildiğini ifade etmiş ve bu rekabetin emekçileri disipline ettiğinin altını çizmiştir. Stockhammer (2012:41) da neo-liberalizmin, emek ve sermaye arasındaki güç ilişkilerini sermaye lehine etkilediğini ifade etmiştir. Ancak gelinen noktada emek piyasalarında yaşanan onca neo-liberal uygulamaya rağmen Banyuls ve Recio'nun (2012) da ifade ettiği gibi krizden etkilenen ülkelerin yaşadığı olumsuzlukların devam ettiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda Meardi'nin (2012) altını çizdiği gibi ne beklenen istihdam artışı sağlanmış ne de kriz sürecine adaptasyon gerçekleşmiştir. Beklenilenin aksine, Basso vd.'nin (2011) belirttiği gibi emek piyasaları katı olan ülkelerin krizden daha az etkilendiği görülmüştür. Nitekim Regan'ın (2013), ücretlerin kısılması, emek piyasası reformları ve mali sınırlandırmalar gibi neo-liberal reformların Güney Avrupa'nın yerel talebe dayalı ekonomisini bozduğuna yönelik tespitini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Neo-liberal politikalarının bu etkimsizliğinin vurgulanmasına ve ortaya konmasına rağmen yaşanan küresel krizden çıkışın reçetesi olarak neo-liberal politikaların önerilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda kriz yaşayan ülkelerin emek piyasalarının katı olduğu yönündeki eleştiriler ve bu katılığın ortadan kaldırılması yönündeki önerileri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Crouch'un da belirttiği gibi yaşanan mali çöküşe rağmen krizden çıkış stratejisi olarak refah devleti ve kamu harcamalarının kısılması gibi önlemler çözüm önerileri olarak ülkelere sunulmuştur. Yine bu politikaların yanı sıra krizden etkilenen ülkelere emek piyasalarının esnekleştirilmesi gibi politikaları uygulamaları da istenmiştir. Neo-liberal politikalar olarak adlandırılan bu düzenlemelerin krizden etkilenen ülkelere çözüm önerisi olarak sunulması, neo-liberalizmin ölmediğini tersine bu süreçten güçlenerek çıktığını göstermektedir. Nitekim yine Crouch'un ifade ettiği gibi *bugün anlamamız gereken şey, neoliberalizmin garip ölümsüzlüğüdür* (Crouch 2011: 10). Benzer şekilde neo-liberal çağ, Avrupa'da da tam istihdama ve refah devletine olan bağlılığın azalmasına yol açmıştır. Artık gündemde olan harcama kısıtlamaları ve denk bütçe politikalarıdır. Sendikaların ve radikal hareketlerin ise kazanımları bu süreçte tersine dönmüştür. Sendikaların gücü azalmış, iş kanununun koruyuculuğu zayıflamış, iş güvencesi ise kaldırılmaya başlanmıştır. Bu sayede rekabet ve verimliliğin artacağı bunun da ekonomik büyüme ve istihdam artışına yol açacağı neo-liberal teorinin temel savunusu olmuştur (Douzinas 2015:54). Yine yaşanan finansallaşma ve finans-reel ekonomi dengesinin bozulması da Avrupa'nın sosyal modelinde güç kaybına neden olmuştur. Nitekim gelinen süreç bir taraftan aşırı finansallaşmaya yol açarken diğer taraftan da devletin ekonomideki etkisini azaltmıştır (Şenses vd. 2013: 8). Yaşanan finansallaşma ise sadece üretim aktivitelerinin değil hane halklarının da finansal sisteme entegre olmasına yol açmıştır. Gerek finansal serbestleşme gerekse ortaya çıkan yeni türev araçlar neticesinde elde edilen ucuz krediler hane halkının finansal sisteme entegrasyonuna kolaylık sağlamıştır (Bayram 2013: 151). Artık borç ve borçluluk hayatın bir parçası konumundadır. Tüketici kredileri, ticari krediler ve ipotekli konut kredileri gibi krediler vasıtasıyla nüfusun büyük çoğunluğu borçlu konumuna geçmiştir. Bir saadet zincirine benzeten bu finansallaşma süreci 2008 yılına gelindiğinde son bulmuştur. Yaşanan finansal kriz kısa sürede reel ekonomiye yayılmıştır. Ekonomide fırtınalar koparken krize çözüm olarak kemer sıkma önlemleri önerilmiştir. Bu sayede işçi ücretlerinin, haklarının ve yapılacak sosyal yardımların azaltılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda krizin etkisini derinden hisseden Güney Avrupa ülkelerine de bu doğrultuda politikaların önerildiği gözlenmiştir. Nitekim uygulanan bu politikalar Güney Avrupa ülkelerinde beklenen iyileşmeleri sağlayamamış ve milyonlarca insanın hayatının mahvolmasına yol açmıştır (Douzinas 2015: 49-57).

Bu doğrultuda bu çalışmada neo-liberal politikaların AB üzerindeki etkisinin Güney Avrupa ülkelerinin emek piyasaları bağlamında gösterilmesi amaçlanmıştır. Güney Avrupa ülkeleri gerek Avrupa'nın

çevresini oluşturması gerekse yaşanan küresel krizden en yoğun şekilde etkilenen bölge olması sebebiyle oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde Avrupa'nın neo-liberal yönelimi ele alınmıştır. Yaşanan küresel kriz ve neo-liberalizm arasındaki ilişki ve bunun emek piyasalarına yansması ise çalışmanın üçüncü bölümünde gösterilmiştir. Dördüncü bölümde ise, emek piyasalarında yaşanan gelişmelerin Güney Avrupa bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitekim küresel krizden ciddi anlamda etkilenen Avrupa'nın güneyi, neo-liberal politikaların yarattığı etkinin analiz edilmesi açısından önemli bir gözlem alanı sunmaktadır. Bu doğrultuda, bu ülkelerin emek piyasalarında yaşanan gelişmelerin ele alınması, uygulanan neo-liberal politikaların takip edilmesi açısından da yol gösterici olacaktır. Elde edilen bulguların değerlendirilmesi ise sonuç bölümünde yapılacaktır.

2. Sosyal Avrupa'dan Esnek Avrupa'ya

1980'li yıllardan itibaren ekonomik doktrinde yaşanan değişim etkisini Avrupa Birliği içerisinde de göstermiş, farklı kurumsal yapılanmaların oluşmasına yol açmıştır. Nitekim bu sürece gelene kadar ana akım iktisat içerisinde Keynesyen ve Monetarist politikaların birbirlerine üstünlükleri tartışılmıştır. Bir taraf istikrar için maliye politikasını savunurken diğer taraf maliye politikasının istikrar sağlayıcı etkisi olmadığını ve para politikasının bazı etkileri olabileceğini belirtmiştir. 1980 sonrası monetarist politikaların egemenliği düşünüldüğünde birlik içerisinde de bu doğrultuda kurumsal yapılanmaların oluştuğu gözlenmiştir. Nitekim birlik içerisinde para birliğinin otoritesi, politik otoriteden bağımsız bir merkez bankasına teslim edilirken, maliye politikası özelinde böyle bir politik otoriteden bağımsız bir kurumsal düzenlemenin sağlanamadığı görülmüştür. İkinci olarak yine ortaya atılan bu yeni ekonomik doktrin doğrultusunda ekonomik gelişmenin ekonominin arz yönüne yönelik yapılan yapısal reformlara bağlı olduğu yaklaşımı talep yönlü politikalara karşı ilgisiz kalınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla ekonomide rekabetçi yapının gelişmesi doğrultusunda aynı politikalar bütün üye ülkelere uygulanmıştır. Tek piyasa ve tek para ile ortaya konan rekabetçi söylem, ülkeleri yapısal reformları uygulamaları doğrultusunda zorlamakta, üye ülkelerde ise bu doğrultuda bir reform süreci kendini göstermektedir. Bu reform süreci kurumsal düzlemde bir uyum sürecini de beraberinde getirmektedir (Hall 2012: 356-357).

Ekonomik ve parasal birlik neticesinde uygulanan tek para birimi, ülkelerin ellerinden faiz ve döviz kuru gibi politikaların alınmasına yol açmıştır. Rekabetçiliğin artırılması hedefine ulaşmak için ise ülkelerin ellerinde kalan tek politika aracı ücretleri kısmaktır. Diğer taraftan ise,

Avrupa Merkez Bankasının fiyat istikrarı ve düşük enflasyon gibi hedefleri birlik içerisindeki ülkelerin bütçe açıklarına ve borçlanmalarına yönelik kısıtlamalar getirmiş, bu kısıtlamalar işsizlik oranlarının AB içerisinde yükselmesine yol açmıştır (Bieler 2006: 9; Bieler 2008: 84-85). Dolayısıyla yaşanan bu yükselişler, AB içerisinde sosyal politikaların önemini bir kez daha gündeme getirmiştir. Emek piyasaları ise, AB içerisinde en çok tartışılan sosyal politika alanı olmuştur (Bozkurt 2011: 21).

AB içerisinde yaşanan ekonomik ve parasal entegrasyonun emek piyasalarına etkisi esnekleşme şeklinde olmuştur. Nitekim Lizbon zirvesinde, bu süreç Avrupa Refah Devleti'nin modernizasyonu olarak ifade edilmiştir (Bozkurt 2011: 22). Modernizasyon ile anlatılmak istenen, piyasa mantığının Avrupa içerisinde öne çıkmasıdır. Artık geçmişin refah devleti ve sağladığı sosyal haklar yerini emek piyasalarının esnekleştiği ve sağlanan bu hakların ortadan kaktığı bir yapıya bırakmaktadır (Hermann ve Hofbauer 2007: 133).

23-24 Mart 2000 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Lizbon'da düzenlediği toplantıda *"bilgi temelli ekonominin parçası olarak istihdamın, ekonomik reformun ve sosyal uyumun güçlendirilmesi"* doğrultusunda yeni stratejik amaçlar üzerinde anlaşılmıştır. Bu bağlamda Lizbon stratejisinde, Avrupa Birliği gelecek on yılda *"daha fazla ve daha nitelikli istihdam ve daha fazla sosyal uyum ile birlikte sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayabilen dünyanın en rekabetçi ve dinamik bilgi temelli ekonomisi olabilme"* hedefini ortaya atmıştır (Lisbon European Council 2000). Bu noktada bilgi toplumunun yükselişi söylemi özü itibarıyla emeğin değişen koşullara adaptasyonunu sağlayan esnek bir emek piyasasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Oğuz ve Ercan 2010: 13-14). Yine Lizbon zirvesinde, Birliğin zayıf yönleri olarak işsizlik ve düşük istihdam oranları gibi göstergeler ortaya konmuştur. Bu zayıflıkların ortadan kaldırılması için ise ekonomik ve sosyal reformlar önerilmiştir (Lisbon European Council 2000). Bu reform süreci ile kastedilenin emek piyasalarının esnekleştirilmesi olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Örneğin Bieler, Lizbon stratejisinde tam istihdamın da hedeflendiğini bu hedefe ulaşılmasının emek piyasalarındaki esnekleştirmeye bağlı olduğunu bunun da neo-liberal hedeflerle uyumlu olduğunu ifade etmiştir (Bieler 2006: 18; Bieler 2008: 85).

Dolayısıyla, Avrupa emek piyasaları ele alındığında esneklik vurgusunun ve bu yönde politika uygulamalarının ortaya çıktığı görülmüştür. 2008 yılına gelindiğinde ise, yaşanan küresel kriz süreci bu politik yönelimin değişeceği beklentisini gündeme getirirse de durumun hiç de beklenildiği gibi olmadığı gözlenmiştir. Çalışmanın devamında küresel kriz süreci ve

sonrasında yaşanan gelişmelerin Güney Avrupa bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3. Neo-Liberalizm, Küresel Kriz ve Emek Piyasaları

ABD’de başlayan ve küresel bir hal alan 2008 küresel krizi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemiş, üretim ve ticaret hacimlerinde ciddi kayıplar yaşanmıştır. Nitekim bu etki, 2008 küresel krizinin 1929 krizinden sonra görülen en şiddetli kriz olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Lapavistas vd. 2010: 324; Öz 2010: 2; Akçay ve Güngen 2014: 102). Yaşanan bu süreçten Avrupa’da ciddi anlamda etkilenmiştir. Hatta krizin ABD’de çıkmasına rağmen Avrupa’ya olan etkisinin daha büyük olduğu sıklıkla tekrarlanmıştır (Onaran 2004: 2; Onaran 2010: 23; Stockhammer 2012: 40; Bayram 2013: 150). Kriz öncesinde yapılan Avrupalılaştırma vurgusu kriz sonrasında yerini Avrupa’daki merkez-çevre gerilimine bırakmıştır. Nitekim yaşanan Kuzey-Güney Avrupa çekişmesi bunun en somut göstergesi olmuştur. Çünkü Avrupa’nın çevresi olarak tanımlanan Güney Avrupa ülkeleri yaşanan krizden ciddi anlamda etkilenirken, Merkez Avrupa yaşanan bu problemlere çözüm üretmekte gecikmiştir. Dolayısıyla krizin yükünün kimin sırtına yükleneceği bu bağlamda ciddi tartışma konusu olmuştur. Nitekim Angela Merkel, üye ülkelerin yaptıkları hataları telafi etmeleri için daha çok çalışmaları gerektiğini beyan etmiştir. Ancak Merkel işlerin iyi gittiği dönemde Alman bankalarının Güney Avrupa’ya verdikleri ödünçler sonucunda kazandıkları yüksek kârları ise görmezden gelmiştir. Merkez Avrupa’nın yaşanan krize karşı tedbir almadaki bu yavaşlığı Avrupa’nın çevresi olarak tabir edilen Güney Avrupa’nın krizden ciddi anlamda etkilenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla krizin yarattığı bu olumsuz etki merkez ve çevre ülkeler arasında gerginliğe yol açmıştır. Bu gerginlik ortamında ortaya çözüm önerileri koymak yerine ülkeler birbirlerini suçlayarak zaman kaybetmişlerdir. Nitekim ülkelerin ekonomik performanslarında beklenen yakınlaşma yerini merkez ve çevre arasındaki farklılaşmaya bırakmıştır. Bir tarafta uluslararası arenada rekabet edebilen ürünler üreten ve bu doğrultuda kurumsal yapılanmalarını oluşturmuş Kuzey Avrupa ülkeleri bulunurken diğer tarafta ise küresel rekabet ortamına ürünler sunma konusunda yetersiz kurumsal yapılanmaları olan, geçmişte iç talebe dayalı büyüme modeli benimsemiş Güney Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Nitekim bu iki ülke grubunun küresel rekabet ortamında aynı çatı altında bir uyum sürecini gerçekleştirmesi beklenmiştir. Ancak yaşanan kriz süreci bu uyumun vurgulandığı kadar kolay olmadığını gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla Avrupa’nın merkezi ile çevresi arasındaki ekonomik çatlak büyümüştür.

Nitekim yaşanan merkez-çevre gerginliği bir uyumun değil tersine yaşanan farklılaşmayı göstermiş, ilgili literatürde bu durum kapitalizmin çeşitleri (varieties of capitalism) olarak ifade edilmiştir. Kapitalizmin çeşitleri literatürü ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıkları dikkate alarak ülkeleri bir sınıflandırmaya tabi tutmakta diğer bir ifadeyle bir uyumun ya da adaptasyonun değil farklılıkların altını çizmektedir (Hall ve Soskice 2001; Featherstone 2008: 32- 34; Lallement 2011: 630; Schmidt 2011: 81; Hall 2012: 358-359; Hall 2012: 367- 368; Regan 2013; Türel 2013: 416; Aygül 2014: 286; Bakır vd. 2016b).

Avrupa Birliği'nde para politikasının ulus üstüne devredilmesi ile birlikte, birlik üyesi ülkelerin ulusal seviyede farklı mali politikalar, refah devleti önlemleri ve emek piyasası rejimleri uyguladıkları görülmüştür. Faiz oranı ve döviz kuru gibi politika araçlarının birlik üyesi ülkelerinin ellerinden alınması neticesinde yaşanan kriz sürecinde gözler emek piyasaları ve refah devleti yapılanmalarına çevrilmiş, yapılan sosyal harcamalar ve refah devleti yapıları yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Ürün ve emek piyasalarında yapılacak yapısal reformlar ile ülkelerin rekabetçi yapılarının artacağı hedeflenmiştir (Regan 2013: 1).

Ancak yaşanan krize sosyal harcamaların ve refah devletinin neden olduğu yaklaşımı gelinen noktada yanlışlanmıştır. Çünkü rekabetçi devlet yapılanmasına örnek olarak gösterilen İrlanda yaşanan kriz sürecinden ciddi anlamda etkilenirken, refah devleti yapısına sahip olan İsveç ise krizden yara almadan kurtulmuştur (Bayram 2013: 144-145; Kutlay 2013: 172). Ayrıca mali zayıflıkların da krize neden olmadığı yine İrlanda örneğiyle görülmüştür. Çünkü İrlanda, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının (GSYH) yarısından fazlası olan 85 milyar \$ bütçe fazlası vermesine rağmen, kriz sürecinde ciddi bir kurtarma paketine ihtiyaç duymuştur (Hall 2012: 367; Stockhammer 2012: 45). Dolayısıyla gelinen noktada hem refah devleti yapılanmaları ve emek piyasaları hem de mali zayıflıkların kriz sürecine neden olmadıkları tespit edilmesine rağmen, AB'nin krizden çıkış stratejisi olarak sosyal harcamaların kısılması ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi gibi neo-liberal politikaları üye ve aday ülkelerin önüne koyması (Meardi 2012: 12-13) Avrupa'nın neo-liberal politikalara olan bağlılığını desteklemektedir.

Lizbon konferansında ortaya konan on yıl içinde dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi olma hedefinin ardından Avro alanının yaşadığı kriz süreci oldukça dikkat çekicidir (Deutschmann 2014: 344). Ancak Lizbon hedeflerinin tutmamasına rağmen, Lizbon'da benimsenen rekabetçi yapının artırılması ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi söylemlerinin devam ettirilmesi ise yaşanan neo-liberal etkinin göstergesidir. Gelinen noktada krizden etkilenen ülkelere dayatılan *emek*

piyasalarını esnekleştir önerisinin krizin yarattığı olumsuzluklara çare olmayacağı ifade edilmiştir (Banyuls ve Recio 2012: 213-214). Nitekim Meardi (2012: 11-12), emek piyasalarının esnekleştirilmesi için toplu pazarlık ve istihdam güvenliği gibi konularda reformlar yapıldığını ancak bu reformlar ile birlikte rekabetçi yapının artacağı ve işsizlik oranlarının düşeceği beklentisinin gerçekleşmediğini belirtmiştir. Aksine, yaşanan bu reform süreci çalışanları olumsuz etkilemiştir. Bu noktada Basso vd. (2011), emek piyasalarındaki istihdam koruma, işsizlik sigortası ve asgari gelir gibi kurumsal düzenlemelerin kriz süreçlerinde işsizlik, gelir kaybı ve yoksulluk gibi faktörler üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirtmiştir.

Bu doğrultuda Avrupa'nın çevre ülkesi olarak tanımlanan Güney Avrupa'da yaşananlar önemli olmaktadır. Çünkü Güney Avrupa ülkeleri yaşanan küresel krizden derinden etkilenmiştir. Şenses vd.'nin (2013:9) belirttiği gibi özellikle Güney Avrupa'da kriz süreci sonrasında işsizlik oranları ciddi biçimde yükselmiş, refah devletinin de ciddi anlamda bir aşınma sürecine girdiği belirtilmiştir. Bu aşınmaya rağmen küresel krizin etkisini derinden hissedilen Güney Avrupa'da problemin kaynağı olarak refah devleti ve sosyal harcamalar gösterilmiş krizden çıkış reçetesi ise sosyal harcamaların kısılması ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi olmuştur. Yani neo-liberalizmin yarattığı krize çare olarak neo-liberal çözümler önerilmiştir. Nitekim, krize çözüm doğrultusunda önerilen bu politikaları ve sonuçlarını, krizin etkisini derinden hissedilen ülkeler üzerinden ele almak, neo-liberal politikaların etkinliğini değerlendirmek açısından oldukça önemli olmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya Güney Avrupa'da yaşanan gelişmeler ele alınarak devam edilecektir.

4. Emek Piyasaları Bağlamında Avrupa'nın Güneyinde Yaşanan Gelişmeler

2008 küresel krizinin ABD kadar Avrupa'yı da derinden etkilediği daha önce ifade edilmiştir. Avrupa'da krizden en yoğun etkilenen ülkeler ise Avrupa'nın güneyini oluşturan ülkelerdir. Nitekim son dönemde Avrupa'nın güneyine yönelik artan ilgi bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Güney Avrupa ülkelerinin analizlerdeki yerini ilgili literatürde de takip etmek mümkündür. Nitekim Esping-Andersen'in üçe ayırdığı refah rejimlerine daha sonra Güney Avrupa'da eklenmiştir (Esping-Andersen 1990; Featherstone 2008: 22-23). Hall ve Soskice de yaptıkları çalışmada ortaya koydukları baskın iki model ile kapitalizmin çeşitleri literatürünü tanımlamış ve ülkeleri de serbest piyasa ekonomileri ve eşgüdümlü piyasa ekonomileri şeklinde iki başlık altında gruplamıştır. Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'yi ise nerede durduğu belirli

olmayan ülkeler olarak tanımlamıştır (Hall ve Soskice 2001: 19-21). Bu açıdan bakıldığında Gerek Esping-Andersen gerekse Hall ve Soskice'nin ortaya koyduğu farklı kapitalizm türlerinin dışında kalan ve Güney Avrupa olarak tanımlanan ve Avrupa'nın çevre ülkelerinin oluşturduğu bu grup, gösterdiği özellikler itibari ile Güney Avrupa modeli olarak ifade edilen farklı bir modelin literatürde ortaya çıkmasına yol açmıştır (Featherstone 2008: 1). Her ne kadar bahsedilen modellerde farklılıklara vurgu yapılsa da Bozkurt (2011: 28), neo-liberal politikaların her fırsatta ülkelerin önüne konduğunu belirtmiş, emek piyasalarında yaşanan esnekleştirme hamlesinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bozkurt (2011: 28-30), 2009 yılında yaşanan kriz sürecine kadar Güney Avrupa'nın zengin ve istikrarlı bir demokrasiye sahip ülkeler arasında yer aldığını ve bu bağlamda bu yapısıyla Doğu Avrupa ülkelerine örnek olarak gösterildiğini ifade etmiştir. Ancak ilk olarak Yunanistan daha sonra ise diğer Güney Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan krizler bu modelin başarısının hatta daha genel olarak ise parasal birliğin geleceğinin masaya yatırılmasına yol açmıştır. Meardi (2012: 1) ise, Güney Avrupa ülkelerinin emek piyasalarını incelediğinde bu ülkelerin katı bir emek piyasasına sahip olmadığını aksine *esneklik ve güvencesizliğin* bir kombinasyonunu sunduğunu belirtmiştir. Çünkü bu ülke grubunun istihdam koruma, toplu pazarlık gibi alanlarda reformlar gerçekleştirdiğini ve bu süreçte sendikaların gücünün azaldığını ifade etmiştir.

Ancak 2008 küresel krizinden derinden etkilenen Güney Avrupa ülkelerine krizden çıkış stratejisi olarak sunulan *emek piyasalarını esnekleştir* önerisi oldukça dikkat çekicidir (Bozkurt 2011: 35). Çünkü Meardi'nin (2012) de belirttiği gibi bu ülke grubu zaten hem esnek hem de güvencesiz bir emek piyasasına sahip olmaktadır. Dolayısıyla esnek bir emek piyasasına sahip ülke grubuna emek piyasalarını esnekleştirme önerisi neo-liberalizmin AB üzerindeki etkisini göstermektedir. Douzinas (2015), bu noktada Yunanistan'ın oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü Yunanistan'ın yaşadığı kriz süreci ve bu krizden çıkışta yapılacak yardımlar neo-liberal politikaların uygulanmasına bağlanmıştır. Nitekim vergi oranlarının arttırılması, özelleştirmelerin yapılması ve iş kanununun esnekleştirilmesi talebini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bu politikalar ile geç kapitalizmin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Devletin bu neo-liberal ya da kemer sıkma politikaları yoluyla harcamaları azalmıştır. Bu azalma beraberinde kamuda ücret ve emekli maaşlarının düşmesini getirmiştir. Özel sektörde bu düşüşü bahane ederek "rekabetçi yapılarını" arttırmak için benzer uygulamalara

girişmiştir. Bunun sonucu olarak asgari ücretler ve toplu pazarlık gibi güvencelerde gerileme yaşanmıştır. Douzinas bu durumu “*Yunanistan, güneyin dibe doğru yarışının başını çekecek tavşan olarak seçilmişti*” ifadesiyle açıklamaktadır. İtalya ve İspanya gibi diğer Güney Avrupa ülkeleri de onu takip etmek üzere yola çıkmıştır (Douzinas 2015: 27). Gough (2013: 232) Güney Avrupa ülkelerinden bahsederken Türkiye’yi de bu grubun içerisinde değerlendirmektedir. Gough’un (2013) bu saptamasını izleyerek Türkiye, Güney Avrupa modelin içerisinde analiz edilecektir. Çalışmanın devamında, küresel kriz süreci ve bunun Yunanistan, İtalya, İspanya ve Türkiye gibi Güney Avrupa ülkelerinde yarattığı etki emek piyasaları bağlamında ele alınacaktır.

4.1. Yunanistan

Yunanistan, Avrupa ekonomisinin GSYH’sının sadece %3’ünü temsil etmesine rağmen, *kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının ilk kurbanı olması* açısından oldukça önem arz etmektedir (Douzinas 2015: 32). Bu sebeple Güney Avrupa’da krizin nasıl ortaya çıktığına bakıldığında krizin başlangıç noktası olarak ilk ele alınacak ülke Yunanistan’dır. G. Papandreu’nun iktidara gelir gelmez Yunanistan’ın kamu maliyesinin durumunun hiç iyi olmadığı söylemi ile krizin fitili ateşlenmiştir. Papandreu yaptığı açıklamasında, Yunanistan’ın bütçe açığının ve devlet borcunun milli gelire oranının bir önceki muhafazakâr hükümetin açıklamasından daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yani bir nevi rakamlarla oynandığını diğer bir ifadeyle hile yapıldığını ifade etmiştir (Tayfur 2013: 206). Kouvelakis (2011: 2-3), bu hilenin Goldman Sachs adlı finansal şirketin de içinde olduğu bir düzencele beraber yapıldığını belirtmiştir. Bu sayede Yunanistan, kredi derecelendirme kuruluşlarından yüksek notlar alarak finansal sermayenin Yunanistan’a gelmesini sağlamış ve ucuz kredi imkanlarına sahip olmuştur. Bu sürecin sonucu olarak ise, Yunanistan bir başarı hikayesi olarak dünyaya lanse edilmiştir. Bu başarı hikayesinde Tablo 1’den de görüldüğü üzere ekonomik büyümenin gerçekleştiği, işsizlik oranında da düşüş yönünde bir trendin olduğu gözlenmektedir.

Yunanistan, 1996 yılından 2004 yılına kadar bir dizi neo-liberal dönüşümü gerçekleştirmiştir. Nitekim yapılan özelleştirmeler ve deregülasyonlar, bütçe açığının azaltılmasının ilanı, işgücü maliyetlerinin azaltılması ve enflasyonu bastırmaya yönelik politikaları bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Yine ülkenin 2001 yılında Avro bölgesine katılması ve uyum kriterleri doğrultusunda yaşanan değişimler de belirtilen bu tarih aralığında gerçekleşmiştir. Yaşanan finansal deregülasyonlar, spekülasyon aktivite ve artmasına sebep olmuştur.

Nitekim Atina Borsası ciddi şekilde yükselmiş ve oluşan yeni finansal elit servetin büyük kısmını elde etmiştir. Bu süreçte Yunanistan bir başarı hikayesi olarak ortaya konmuştur. Bu başarı hikayesi kredi derecelendirme kuruluşları tarafından da desteklenince, Yunan bankalarının operasyon sahaları genişlemiş ve elde ettikleri krediler ile Yunan halkına verdikleri ödünçler artmıştır. Bu da beraberinde büyüme rakamlarının yükselmesini getirmiştir. Yine Yunanistan hükümeti de yaşanan bu kredi bolluğundan nasibini almış ve hükümet borçlarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Yunanistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	3,9	4,1	3,9	5,8	5,1	0,6	5,7	3,3	-0,3
Kamu Borcu (% GSYH)	104,9	107,1	104,9	101,5	102,9	107,4	103,6	103,1	109,4
İşsizlik Oranı (%)	11,4	10,8	10,4	9,8	10,6	10	9	8,4	7,8
Genel Devlet Açığı/ Fazlası (% GSYH)	-4,1	-5,5	-6	-7,8	-8,8	-6,2	-5,9	-6,7	-10,2

Kaynak: OECD; Eurostat

Yaşanan bu gelişmelerin tümü 2008 yılında ABD'de ortaya çıkan kriz ile yerini endişeye bırakmıştır. Artık müziğin durma zamanı gelmiştir. Nitekim Yunanistan ekonomisi yavaş yavaş yaşanan ekonomik durgunluğun etkisini hissetmiştir. Turizm gelirleri düşmüş, ucuz kredi akışı durmuş, GSYH gerilemiş ve işsizlik oranında ciddi yükselişler ortaya çıkmıştır (Kouvelakis 2011: 2-3; Bosco ve Verney 2012: 136). Tablo 2'den de görüldüğü üzere küresel kriz öncesinde başarı hikayesi olarak adlandırılan Yunanistan ekonomisi artık ekonomik büyümenin düştüğü, kamu borcunun arttığı, işsizlik oranlarının yükseldiği ve kriz öncesinde var olsa da bütçe açığının ciddi seviyelere ulaştığı bir ülke olarak anılmaktadır.

Tablo 2: Yunanistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2016)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,3	-0,2
Kamu Borcu (% GSYH)	126,7	146,2	172,1	159,6	177,4	179	176,8	180,8
İşsizlik Oranı (%)	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,6
Genel Devlet Açığı/ Fazlası (% GSYH)	-15,1	-11,2	-10,3	-8,9	-13,2	-3,6	-5,7	0,5

Kaynak: OECD; Eurostat

Tayfur (2013: 206), aslında Yunanistan ekonomisinin AB üyesi olduğundan (1981) beri sürekli bir yapısal krizde olduğunu belirtmiştir. Ancak bu kez durumun farklı olduğunu çünkü artık Yunanistan'ın Avro ülkesi olduğunu yani Avrupa Para Birliği'ne dahil olduğunu belirtmiştir. Artık Yunanistan ne parasını devalüe ederek ne de AB fonlarını transfer ederek kurtulabilecektir. Nitekim Yunanistan bir devlet iflası ile karşı karşıya kalmıştır. Borçlarının ödenemeyecek olması ise devlet tahvillerinin değerini düşürerek, faiz oranlarını yükseltmiş bu ise var olan borçluluk seviyesinin daha da artmasına yol açmıştır. Bu iflas durumu ise, Yunanistan ekonomisine yatırım yapmış özellikle Alman ve Fransız bankalarının zor duruma düşmesine ve bu bankaların kredilerini kısımlarına sebep olmuştur. Nitekim kredi musluklarının kapanması ile iktisadi durgunluğun şiddeti daha da artmıştır. Finans piyasalarında fon bulamayan Yunanistan ise çareyi yardım istemekte bulmuştur. Nitekim ilk olarak 110 milyar Avroluk bir fon Yunanistan'a aktarılmıştır. Ancak bu kurtarma fonu karşılığında ise Yunanistan'dan çok ciddi kemer sıkma önlemleri talep edilmiştir. Neo-liberal karakterli olan bu önlemler sırasıyla, ücret ve maaşların düşürülmesi, emeklilik yaşının azaltılması, emeklilik sonrası elde edilen tazminatların kısılması, kamu harcamalarının azaltılması, işsizlik ödemelerinin düşürülmesi, özelleştirme ve esnek işgücü piyasasının oluşturulmasını kapsamaktaydı (Bosco ve Verney 2012: 134; Tayfur 2013: 206-207). Ancak ilk kurtarma paketi borcun daha da artmasına sebep olmuştur. Ülkenin kredi notu çöp seviyesine düşmüştür. 2011 yılının yazında Yunanistan tekrar borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Temmuz 2012'deki bir AB zirvesinde Yunanistan'ın borcu yeniden yapılandırılmış ve Şubat 2012'de 130 milyar Avroluk bir ikinci kredi üzerinde anlaşılmıştır. Bu ikinci kurtarma planından sonra ise Atina borsası dibe vurmuştur. Douzinas'ın dediği gibi, *Operasyon "başarılıydı" ancak hasta ölmüştü* (Douzinas 2015: 26-27).

Bu süreçte, 1980 yılından itibaren başlayan neo-liberal dönüşümün 2008 yılından itibaren de krize çözüm doğrultusunda uygulanmaya devam edildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada konunun dönüp dolaşıp emek piyasalarına getirilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Finans piyasalarında ortaya çıkan krizin çözümünün emek piyasalarında aranması yani krizin maliyetinin işçilere ve emeklilere kesilmesi bu bağlamda oldukça önemlidir. Bu noktada Douzinas'ın (2010), *The Guardian*'da yazdığı *Yunanlılar neo-liberal Avrupa Birliği ile savaşmak zorunda* başlıklı makalesi aslında her şeyi anlatmaktadır. Douzinas bu makalesinde, ortaya konan tedavinin, mevcut hastalıktan daha zararlı olduğunu belirtmiştir. Ücretliler, düşük gelir grupları, çiftçiler ve işsizlerin bu sürecin kaybedenleri olacağını ifade etmiştir. Yine Douzinas,

uygulanen neo-liberal politikaların felaket ile sonuçlanmasına rağmen Avrupa'nın siyasi liderlerinin kafasında krizden çıkış reçetesi olarak neo-liberal önlemlerin bulunduğunu belirtmiştir. Aslında Avrupa Birliği'nin ekonomik ve parasal işlerden sorumlu komiseri, Joachim Almunia ortaya konan istikrar planının amacını, Yunanistan ekonomisinin daha fazla emeklilik, sağlık ve emek piyasaları reformuna ihtiyacı olduğu şeklinde açıklamıştır (Douzinas, 2010). Yine bu bağlamda Douzinas'ın şu ifadeleri oldukça önemlidir. ".....Yunan çalışma uygulamaları Çin'inkilere yakınlaşıyor. Önce Yunanistan'da denenen kemer sıkma politikası, Portekiz, İrlanda ve Britanya'ya ihraç ediliyor, İtalya ve İspanya da peşlerinden geliyor. Belki de hepimizi bekleyen, otoriter bir devletin gözetiminde Viktorya çağı kapitalizmine geri dönüş. Yunanistan, Avrupa'nın geleceği olabilir." (Douzinas 2015: 20). Bu noktada krizden çıkış stratejisi olarak ortaya atılan neo-liberal önlemlerden biri olan emek piyasalarını esnekleştir önerisini değerlendirmek için krizden ciddi anlamda etkilenen Yunanistan'ın emek piyasalarına bakılması önem arz etmektedir.

Yunanistan'ın istihdam yapısına bakıldığında, geç endüstrileşen ülkelerin özelliklerini gözlemek mümkün olmaktadır. Yunanistan'da sanayi sektörünün önemi düşükken tarım sektörü orantısız bir şekilde büyük bir hacme sahiptir. Diğer taraftan kadın istihdam oranı ve part-time çalışanların oranı düşükken işsizlik rakamları da oldukça yüksektir. Yine genç işsizlik rakamlarının da yüksek seyrettiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Yunanistan, uzun dönemli yapısal işsizlik problemi ile de yüzleşmektedir (Featherstone 2008: 18). 1990'ların ortalarından itibaren gerçekleştirilen reform süreçleri ile birlikte bu doğrultuda adımlar atılmış, part-time ve süreli kontratlar bu bağlamda gündeme getirilmiştir. 2000 yılındaki genel seçim sonrasında da sosyalist hükümet, işçi ve işveren sendikaları ile diyalog kurarak yeni bir istihdam modeli geliştirmiştir. Bu modelde, esnek çalışma saatleri, part-time istihdam ve işverenin sigorta katkısını azaltan düzenlemeler bulunmaktadır. Bu modelin ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra ise, Yunanistan'da sosyal sigorta modelinde reform gündeme gelmiş ve ortalama emeklilik yaşının yükseltilmesi ve emekli aylıklarında kesintiler tartışılmaya başlanmış ancak sendikaların reaksiyonları karşısında hükümet geri adım atmak zorunda kalmıştır. 2009 yılında yaşanan kriz süreci ile birlikte, ücret kesintileri, kamu harcamalarında kısma ve emek piyasalarında esnekleştirme gibi katı önlemler uygulanmıştır. Yine 2010 yılında emeklilik harcamalarını azaltan emeklilik reformu kabul edilmiş, kamuda çalışanların ücretlerinde kesintiye gidilmiş, toplu işten çıkarmalar ve istihdam koruma yasaları gevşetilmiş ve firma seviyesinde toplu pazarlıklar teşvik edilmiştir. Bu süreçte asgari ücretler de düşürülmüş ve

ortalama ücretlerin %40'ına geriletilmiştir Dolayısıyla yaşanan kriz süreci ve bu krizden çıkışta uygulanan politikalar ve istikrar programlarının, emek piyasalarını esnekleştirmeye yönelik politikaların uygulanmasını kolaylaştırdığı ifade edilmiştir (Bozkurt 2011: 34-35: Blanchard vd. 2014: 13).

Emek piyasalarında gerçekleştirilen bu düzenlemelere rağmen Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde 2000 yılında %11,2 olan işsizlik rakamı 2014 yılına gelindiğinde %26,5'e çıkmıştır. 2015 yılında ise bu oran %24,9 olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise bir iyileşme olduğu ifade edilse de işsizlik oranı hala %23,6'dır. Dolayısıyla işsizlik oranlarındaki seyir dikkate alındığında emek piyasalarının esnekleştirilmesi sorunu çözmemiştir. Krizden önce başlayan esnekleştirme hamlesi krizden sonra da devam etmiş buna rağmen neo-liberal politika destekçilerinin ısrarla vurguladığı olumlu sonuçların hiçbiri elde edilememiştir. Olumlu sonuçlar bir tarafa, Douzinas'ın belirttiği gibi, ücretliler, düşük gelir grupları ve işsizler yaşanan bu sürecin kaybedenleri olmuştur.

4.2. İtalya

Yaşanan küresel finansal kriz, kuşkusuz geçtiğimiz on yılın en önemli uluslararası olaylarından biridir. Yaşanan küresel kriz sadece ortaya çıktığı ülke olan ABD'yi etkilememiş, etkisi tüm dünyada olduğu gibi Avrupa Birliği ülkelerine de yansımıştır. Nitekim kriz süreci sonrasında Avrupa Birliği'nin geleceği tartışmaya açılmış ve krizin AB üyesi ülkeler üzerindeki sarsıcı etkisi de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Nitekim bu etkiden İtalya ekonomisi de üstüne düşen payı almıştır (Di Quirico 2010: 3).

Yaşanan küresel krizin İtalya ekonomisine ciddi etkileri olmuştur. Ancak küresel kriz öncesinde de İtalya ekonomisinde bazı problemler baş göstermiştir. Örneğin 1995-2007 yılları arasında İtalya'nın GSYH artış hızının ortalaması %1,6'dır. Bu oran bir önceki on yılın büyüme oranı olan %2'nin de altındadır (Morsy ve Sgherri 2010: 3). Bosco ve Verney'in (2012: 138) de belirttiği gibi İtalya, Güney Avrupa ülkeleri içerisinde en kötü ekonomik büyüme performansına sahip ülke konumundadır. Yine İtalya'nın Ekonomik ve Parasal Birliğe üyeliği, bütçe açığı ve kamu borcu gibi ekonomik göstergelerde belirli sınırlamalara tabi olmasına yol açmıştır. Ancak, 1999 yılında Ekonomik ve Parasal Birliğe dahil olmasına ve bu doğrultuda birçok reform uygulamasına rağmen İtalya ekonomisinin temel ekonomik problemleri devam etmiştir (Bosco ve Verney 2012: 138). 2000 sonrasında İtalya'nın GSYH büyüme oranına tablo 3'ten bakıldığında büyüme ile ilgili problemin varlığı görülmektedir. Buna rağmen, işsizlik oranında ise bir

azalmanın olduğu ifade edilebilir. Yine bütçe açığının ve kamu borcunun azaltılması konusunda az da olsa bir iyileşmenin sağlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: İtalya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	3,7	1,7	0,2	0,2	1,6	0,9	2	1,5	-1,1
Kamu Borcu (% GSYH)	105,1	104,7	101,9	100,5	100,1	101,9	102,6	99,8	102,4
İşsizlik Oranı (%)	10,6	9,5	9	8,7	8	7,7	6,8	6,1	6,7
Genel Devlet Açığı/Fazlası (% GSYH)	-1,3	-3,4	-3,1	-3,4	-3,6	-4,2	-3,6	-1,5	-2,7

Kaynak: OECD; Eurostat

2008 yılında Lehman Brothers'ın çöküşü, yaşanan küresel krizin ciddiyetinin kavranmasına yol açmıştır. Nitekim yaşanan bu süreç İtalya için de tehlike çanlarının çalmaya başlamasının habercisi olmuştur. Yaşanan bu çöküş öncesi ABD'de yaşanan emlak piyasası sorunlarının İtalya'ya etkisi sınırlı olmuştur. Çünkü İtalyan finansal kurumlar büyük miktarda ipoteye dayalı menkul kıymetlere sahip değillerdi. Ancak Lehman Brothers'ın çöküşü, krizin farklı bir aşamada seyretmesine yol açmıştır. Nitekim bu çöküş bankalar arası ödünçlerin sınırlanmasını beraberinde getirmiştir. Bankalar birbirlerine ödünç vermeyi, likidite kısıtlılığı ve yaşanan belirsizlik sebebiyle durdurmuşlardır. Yaşanan bu likidite krizi sebebiyle hükümetler sağladıkları desteklerle ulusal bankaları ayakta tutmaya çalışmışlardır. Nitekim Avrupa Merkez Bankası iskonto oranlarında kesintiye giderek yaşanan bu kriz sürecini aşmayı amaçlamıştır. Ancak bankaların bu sürece tepkisi kredileri azaltmak şeklinde olmuştur. Nitekim İtalya ekonomisi de yaşanan bu gelişmeler neticesinde kriz sürecine katılmıştır. Her ne kadar İtalya bankaları daha önce de belirtildiği gibi spekülasyon alanlarda yoğun yatırımlara girişmemiş olsalar da yaşanan likidite sıkışıklığı sebebiyle kriz sürecinden derinden etkilenmişlerdir.

İtalya'da ulusal bankaların kredileri azaltması neticesinde birçok küçük ve orta boy işletme bu süreçten ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu etkinin izlerini büyüme oranlarının ve tüketim harcamalarının azalmasında gözlemlemek mümkündür. Firmaların yaşanan bu gelişmelere tepkisi ise maliyetlerini azaltmak şeklinde olmuştur. Dolayısıyla İtalya'da işsizlik oranı yükselişe geçmiştir. Nitekim yüksek işsizlik dalgası en çok genç ve düşük ücret alan kesimi derinden etkilemiştir. Yine ekonomik aktivitelerde yaşanan yavaşlama kamu maliyesini de ciddi şekilde etkilemiştir. Nitekim ekonomik hayatta yaşanan yavaşlama vergi

gelirlerini azaltırken, hükümetin uyguladığı krize cevap şeklindeki politikalar ise kamu harcamalarını arttırmıştır. Sonuç olarak bütçe açığı ve kamu borçlanması artmıştır (Di Quirico 2010: 6-7; Morsy ve Sgheri 2010: 6; Bosco ve Verney 2012: 138). Tablo 4 incelendiğinde, kriz sonrasında İtalya ekonomisinde ciddi daralmalar yaşandığını, büyüme oranına bakarak söylemek mümkündür. 2009 yılında -%5,5 küçülen İtalyan ekonomisi, üzerindeki ölü toprağını bir türlü atamamıştır. Büyüme oranlarındaki bu kötü performans etkisini işsizlik oranlarında da göstermiştir. İtalya’da işsizlik oranları ciddi şekilde yükselmiştir. Yine bu negatif sonuçların etkisini ortadan kaldırmak için yapılan kamu müdahaleleri kamu borcunun ve bütçe açığının artmasını da beraberinde getirmiştir.

Tablo 4: İtalya’nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2016)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	-5,5	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	1	0,9
Kamu Borcu (% GSYH)	112,5	115,4	116,5	123,4	129	131,8	131,5	132
İşsizlik Oranı (%)	7,7	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9	11,7
Genel Devlet Açığı/ Fazlası (% GSYH)	-5,3	-4,2	-3,7	-2,9	-2,9	-3	-2,6	-2,5

Kaynak: OECD; Eurostat

Di Quirico (2010: 4-5), 2008 yılından sonra İtalya’da bir dizi tasarruf ve finansal istikrar tedbirleri uygulandığını buna rağmen yaşanan süreçte İtalya’nın ekonomik problemlerine çözüm üretilemediğini belirtmiştir. Nitekim ekonomik büyümenin sınırlı kaldığı, emekçilerinin haklarının sınırlandığı, düşük ücretlerin mevcut olduğu ve sosyal harcamaların kısıldığı bir İtalya ile karşı karşıya kalındığını ifade etmiştir. Buna rağmen IMF icra kurulunun değerlendirmesi (2016) ise, gelinen süreçte İtalya ekonomisinin yavaş yavaş toparlanmaya başladığı şeklinde olmuştur. Ancak bir taraftan toparlanmayı söylerken, diğer taraftan da İtalya’nın hâlâ düşük büyüme ve yüksek işsizlik oranına sahip olduğunun da altına çizmişlerdir. Yine bu süreçte hükümetlerin yapılacak reformlar konusunda ki istekliliğinden de bahsedilmiştir. Bu reformlar, kurumsal, kamu yönetimi, mali, finansal ve emek piyasalarına yönelik reformlar olmaktadır. Tabii bu noktada dikkat çekici olan taraf ise, bu reformların neo-liberal politikalar olmasıdır. Ancak yapılan onca neo-liberal reforma karşılık hâlâ büyüme düşük, işsizlik ise yüksektir. Buna rağmen, gerçekleştirilen reformlar IMF raporunda hoş karşılanmıştır. Hatta, emek piyasalarına yönelik yapılan düzenlemelerde daha da ileri gidilmesi, ücret pazarlık sisteminin modernleştirilmesi yani verimlilik esasına

dayandırılması ve aktif işgücü piyasası politikalarının desteklenmesi gibi önerileri de ilgili raporda bulmak mümkündür (IMF 2016: 2). Diğer bir ifadeyle IMF, İtalya'nın emek piyasalarının esnekleştirilmesini istemektedir. Yine bu bağlamda sorulacak soru İtalya'nın düşük büyümesi ve işsizlik sorununun kaynağı emek piyasalarının katılığı mıdır? IMF raporundan anlaşıldığı üzere bu sorunun cevabı “evet” tir. O halde İtalya'da emek piyasalarına yönelik yapılan düzenlemelere bakmak bu noktada faydalı olacaktır.

İtalya'da 1997 ve 2003 yılları, emek piyasalarında önemli reformların yapıldığı yıllar olmuştur. Bu reformlar bir sosyal diyalog çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu reform sürecinde çok sayıda işverenin dâhil olduğu toplu pazarlıklar ve istihdamın korunması gibi düzenlemelere ayrıcalık tanınmıştır. Kriz sürecine kadar İtalya, sendikaların ve toplu pazarlıkların güçlü olduğu bir ülke olarak anılmıştır. Nitekim kriz sürecinin başlarında milli gelirindeki keskin düşüşe rağmen İtalya'da istihdam oranları istikrarını korumuştur. Ancak krizin etkisini artırması ile bir dizi reformların yapılması konusunda uzlaşmıştır. Emek piyasalarına yönelik olarak yapılan bu reformlar toplu pazarlık ve ücret kesintileri gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine emeklilik sistemine yönelik yapılan reformlar da bu bağlamda değerlendirilebilir. Nitekim 1994 yılında emeklilik yaşının artırılmasına yönelik isteğe o dönemde sendikalar güçlü bir şekilde karşı dururken, yapılan yeni reformlara sendikaların ses çıkarmaması İtalya'da sendikaların yaşadığı güç kaybını göstermesi açısından önemlidir. Yine 2012 yılında hükümetin ilan ettiği yeni emek piyasası reformu ile işçiler haksız bir şekilde işten çıkarılsa da işine tekrar dönmesini sağlayacak haklarının ellinden alındığı tespit edilmiştir (Meardi 2012: 3-4). Ancak onca esnekleştirme hamlesine rağmen emek piyasalarında beklenen performansın sağlanamadığı gözlenmiştir.

İtalya'da işsizlik oranlarındaki değişme incelendiğinde işsizlik oranları 2014 yılı itibari ile %12,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oran diğer Güney Avrupa ülkelerine göre düşük olarak gözüксе de İtalya için 2000'li yılların en yüksek işsizlik oranıdır. 2015 yılında ise İtalya'nın işsizlik oranı %11,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2016 yılında %11,7 olmuştur. Di Quirico'nun (2010: 4-5) belirttiği gibi 2008 yılından sonra İtalya'da uygulanan tasarruf ve finansal istikrar tedbirleri, işsizlik sorununa çözüm üretememiştir. Buna rağmen bu süreç emekçilerinin haklarının sınırlandırıldığı, düşük ücretlerin mevcut olduğu ve sosyal harcamaların kısıldığı bir İtalya yaratmıştır.

4.3. İspanya

İspanya ekonomisi 1990'lı yılların ilk yarısında Avrupa'da yaşanan durgunluk sonucunda darboğaz yaşamıştır. Daha sonra ise dünya konjonktüründe yaşanan toparlanma etkisini İspanya ekonomisinde de göstermiştir. Nitekim 1995 sonrası İspanya ekonomisinde toparlanma süreci başlamış ve büyüme oranları yükselmiştir. Maastricht anlaşması sonrasında neo-liberal politikalar ile birlikte geniş çaplı bir özelleştirme politikası uygulamıştır. Nitekim bu özelleştirme ve birleştirmeler sonucunda oluşan dev İspanyol firmaları Latin Amerika'da büyük ve kârlı yatırımlar gerçekleştirmiştir. Yine parasal birliğe dahil olunması ile birlikte düşük faiz uygulaması ve gerçekleşen sermaye akışı ile büyüme süreci desteklenmiştir. Nitekim 1997 ve 2007 yılları arasındaki on yıllık süreçte İspanya ekonomisi, yüksek oranlı bir büyüme, düşük kamu borcu ve azalan işsizlik oranları ile bir mucize gerçekleştirmiştir. (Tayfur 2013: 208; López ve Rodríguez 2011: 1). Tablo 5'ten de görüleceği üzere İspanya'nın büyüme oranı, kamu borcu, bütçe açığı ve işsizlik oranı gibi temel ekonomik göstergelerinde olumlu gelişmeler gerçekleşmiştir.

Tablo 5: İspanya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	5,3	4	2,9	3,2	3,2	3,7	4,2	3,8	1,1
Kamu Borcu (% GSYH)	58	54,2	51,3	47,6	45,3	42,3	38,9	35,6	39,5
İşsizlik Oranı (%)	13,9	10,5	11,4	11,4	11	9,2	8,5	8,2	11,2
Genel Devlet Açığı/ Fazlası (% GSYH)	-1	-0,5	-0,4	-0,4	0	1,2	2,2	1,9	-4,4

Kaynak: OECD; Eurostat

Yaşanan büyüme süreci ile birlikte İspanya'da konut fiyatlarındaki yüksek artışlar bu alana yatırımın cazibesini artırmıştır. Konut piyasasının en kârlı sektöre dönüşmesi, bu alandaki arz ve talebi de olumlu etkilemiştir. Nitekim bu süreçte konut ve inşaat sektörü İspanya'da altın yıllarını yaşamıştır. Artan konut fiyatları hane halklarının zenginliğini artırdıkça tüketim ekonomisi de eşi benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. Hem inşaat sektöründeki artış hem de konut piyasasında yaşanan gelişmeler neticesinde istihdam oranlarında da büyük oranlı artışlar gözlenmiştir. Ancak istihdam edilen işçilerin önemli bir kısmı ya mevsimsel/geçici ya da sözleşmeli olarak istihdam edilmiştir (Tayfur 2013: 208; López ve Rodríguez 2011: 1).

2008 yılında yaşanan küresel kriz İspanya'yı da derinde etkilemiştir. Nitekim tüm dünya da olduğu gibi İspanya'da da konut piyasası çökmüş,

ucuz kredi musluklarının kapanmasıyla birlikte tüketim seviyesi de gerilemiştir. Hem konut piyasasının çöküşü hem de tüketim ekonomisinin gerilemesi ile birlikte büyüme rakamları gerilemiş, istihdam oranları düşmüş, işsizlik ise hızla yükselmiştir. Nitekim 2009 yılının sonunda Yunanistan'da patlak veren kriz İspanya'ya sıçramıştır. Krizin tüm Avrupa'yı saracağından tedirgin olan AB'de bankaları kurtarmayı bir tarafa bırakarak krizden etkilenen ülkelere kemer sıkma ve işgücü piyasalarını yeniden düzenleme politikalarını dayatmaya başlamıştır (Tayfur 2013: 208; López ve Rodríguez 2011: 1).

Tablo 6: İspanya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2016)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	-3,6	0	-1	-2,9	-1,7	1,4	3,4	3,3
Kamu Borcu (% GSYH)	52,8	60,1	69,5	85,7	95,5	100,4	99,4	99
İşsizlik Oranı (%)	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,4	22,1	19,6
Genel Devlet Açığı veya Fazlası (% GSYH)	-11	-9,4	-9,6	-10,5	-7	-6	-5,3	-4,5

Kaynak: OECD; Eurostat

2009 yılına gelindiğinde İspanya'daki büyüme oranı tablo 6'dan görüldüğü üzere -% 3,6 'ya , bütçe fazlası ise bütçe açığına dönüşmüştür. Büyüme oranları 2014 yılından sonra toparlanmaya başlasa da bütçe açığında beklenen iyileşme sağlanamamıştır. Yine kamu borcu ve işsizlik oranlarında da beklenen iyileşme bir türlü gerçekleşmemiştir. Onca emek piyasalarına yönelik esnekleştirme hamlelerine rağmen gelinen noktada işsizlik seviyesi hâlâ İspanya'nın en ciddi problemi olarak ortada durmaktadır. Nitekim Kutlay (2013: 174), İspanya'nın, kriz öncesi dönemde, AB'nin İstikrar ve Büyüme Pakti'ni hiçbir zaman ihlal etmediğini ve kamu borcunu %60 bandının altında tuttuğunu belirtmiştir. Yine İspanya'nın krizden hemen önce bütçe fazlası verdiğini ifade etmiştir. Nitekim tablo 6'da kamu borcu ve bütçe açığı göstergeleri incelendiğinde bu sonucu görmek mümkündür. Yine Kutlay (2013: 174) emlak sektöründeki balonun patlaması ve özel sektörün aşırı borçlanması neticesinde İspanya ekonomisinin krizden etkilenen ülkelere dahil olduğunu belirtmiş, bu durumu da *neo-liberal finansallaşmanın tipik bir yansıması* olduğunu ifade etmiştir. Finansallaşmanın yarattığı probleme emek piyasalarının esnekleştirilmesi ile çözüm aramak 2008 yılı sonrasında AB'nin Güney Avrupa ülkelerine önerdiği çözüm önerilerinden biridir. Bu neo-liberal politika önerisi doğrultusunda İspanya'nın esnek olmayan bir emek piyasasına sahip olduğu, yaşanan işsizlik oranlarının da bu sebeple ortaya çıktığı şeklinde yorum yapmak

mümkündür. Bu yorumun geçerliliği için İspanya'nın emek piyasalarında yaşanan gelişmeleri değerlendirmek faydalı olacaktır.

İspanya'nın emek piyasaları ele alındığında 1980 ve 1990'lı yıllarda büyük çapta bir emek piyasası reformuna tabi olduğu görülmektedir. Part-time çalışma üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, sabit dönemli kontratların kullanımı liberalleştirilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde İspanya'da istihdam oranları yüksek seviyelere ulaşmıştır (Bozkurt 2011: 35-36). Kriz öncesindeki geçmiş 20 yıllık periyotta İspanya ekonomisinin çıktı ve istihdam düzeylerinde oldukça başarılı performans gösterdiği gözlemlenmiştir. Nitekim bu başarılı performanslar neticesinde işsizlik oranlarında azalışlar olurken kadınların istihdam oranlarında da artış yaşandığı göze çarpmıştır. Yaşanan küresel kriz ile birlikte emek piyasaları tekrar gündeme gelmiş ve yapısal reformların bu piyasada da uygulanması gerekliliği belirtilmiştir. Dolayısıyla indirgemeci bir bakış açısı ile yaşanan yüksek işsizlik oranlarının yapısal reformlar aracılığı ile ortadan kaldırılacağı söylemlerine inanılmıştır. Ancak ampirik analizler göstermektedir ki istihdam oranlarındaki gelişmeler ekonomideki konjonktür ile ilgili olmaktadır. Ancak bu gerçeğe rağmen, İspanya'daki emek piyasalarının katılığı ve bunun işsizliğe neden olduğu ve bir reform sürecinin gerekliliği bu süreçte öne çıkan bir tartışma olmuştur (Banyuls ve Recio 2012: 212). Bu doğrultuda toplu pazarlıkların âdem-i merkezileştirilmesi ve esnek istihdam kontratları ortaya çıkmıştır. Bu süreç ile geçmişin kalıcı ve geçici istihdam kontratlarının yapıldığı ikili yapının üstesinden gelinmesi de amaçlanmıştır. Ancak emek piyasalarında yaşanan bu liberalleşme eğilimlerinin İspanya'ya krizden çıkış sürecinde yardım ettiğine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Çünkü istihdam oranlarında yaşanan bu çok hızlı düşüş İspanya emek piyasasının yeterince esnek olduğunu göstermesi açısından önemli olmaktadır. 2010 yılında gelindiğinde emek piyasalarına yönelik reform sürecinin devam ettiği gözlemlenmiştir. Nitekim işten çıkarmaların önündeki engellerin gevşetilmesi ve maliyetinin azaltılması bu bağlamda değerlendirilmektedir. Her ne kadar sendikalar bu dönüşüm sürecine itiraz etseler ve genel grev ilan etseler de etkili olmadıkları ortaya çıkmıştır. Geline nokta çalışanların haklarındaki gerileme bu süreçte çıkarılacak en önemli gözlem olmuştur. Burada dikkat çekici bir diğer nokta da bu süreçte İspanya'nın başında sosyalist bir hükümetin bulunuyor olmasıdır. 2011 yılının sonları itibari ile sosyalist hükümet yerini sağ kanattan bir adaya devretmiş ve reform süreci kaldığı yerden hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bu reform süreçleri ile göze çarpan önemli noktalar, esneklik, güvencesiz sözleşme, işten çıkarılmanın kolaylaştırılması ve iş yeri düzeyinde toplu pazarlıklar gibi dönüşümlerdir (Meardi 2012: 4-5). İspanya'nın işsizlik oranlarına

bakıldığında 2000 yılında %11,9 olan işsizlik rakamının 2014 yılında %24,4'e çıktığı tespit edilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında ise bu oran sırasıyla %22 ve %19,6 olmuştur. Yine Yunanistan ve İtalya için söylenen emek piyasalarının esnekleştirilerek işsizlik sorununa çare bulunamadığı söylemi İspanya için de tekrarlanabilir. Kutlay'ın (2013: 174) belirttiği gibi emlak sektöründeki balonun patlaması ve özel sektörün aşırı borçlanması neticesinde İspanya'nın yaşadığı kriz *neo-liberal finansallaşmanın tipik bir yansımasıdır*. Ancak görüldüğü üzere bu neo-liberal finansallaşmadan olumsuz etkilenen yine çalışan kesim olmaktadır.

4.4. Türkiye

2001 yılında yaşadığı ekonomik krizden ciddi anlamda etkilenen Türkiye daha sonra uyguladığı reformlar ve uluslararası ekonomik ortamın da sağladığı olumlu destek ile yüksek oranlı büyüme gerçekleştirmiştir. Bu süreçte uyguladığı sağlam mali ve parasal politikalar ile bütçe açıkları azaltılmış, yüksek enflasyon oranı da düşürülmüştür. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen büyümesini iç talebe ve dış finansmana dayandıran Türkiye, cari açığını bir türlü istenilen seviyeye getirememiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi, yaşanan küresel ekonomik dalgalanmalara karşı oldukça hassas bir ekonomi olmuştur (Aytaç 2013: 375).

Tablo 7: Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2008)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	6,6	-6	6,4	5,6	9,6	9	7,1	5	0,8
Kamu Borcu (% GSYH)	-	67	61,9	65,2	57,5	55,2	45,1	41,3	35,3
İşsizlik Oranı (%)	5	6,7	8,6	9	9,3	9,3	8,8	8,9	9,7
Genel Devlet Açığı/ Fazlası (% GSYH)	-6,8	-23,7	-10,1	-8,9	-4,4	-1,2	0,7	-1,5	-2,3

Kaynak: OECD; Eurostat; TÜİK

2001 yılından sonra Türkiye ekonomisi oluşan atıl kapasitelerin de kullanılmasıyla bir toparlanma süreci gerçekleştirmiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler 2011: 91). Nitekim tablo 7 üzerinden reel GSYH 'da yaşanan gelişimleri takip etmek mümkündür. 2001 yılında yaşanan küçülme daha sonraki yıllarda yerini büyümeye bırakmıştır. Yine 2001-2008 yılları arasında Türkiye'de kamu borcu düşmüş, bütçe açığı azalmış, işsizlik oranlarında ise büyümenin etkisi hissedilmemiştir.

Yeldan (2009:17-18) da 2001 krizi sonrasında Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki olumlu konjonktürden etkilendiğini belirtmiştir. Muazzam

bir finansal genişleme ve ucuz krediler neticesinde büyüme süreci desteklenmiş, dış açıklar ise finanse edilmiştir. Ancak yaşanan bu süreç dış borçluluğun yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye, 2008 krizine yüksek dış borç ve yüksek cari işlemler açığı ile yakalanmıştır. Bu dış borcun büyük kısmı ise finans dışı özel sektöre ait olmaktadır. Nitekim yaşanan kriz süreci ile birlikte ucuz kredilerin yarattığı ucuz döviz ve ucuz ithalat ortamı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla küresel finans piyasalarındaki daralma ilk olarak dış borçluluğu yüksek olan ve bu borçlarını çevirmek zorunda kalan finans dışı özel kesimi etkilemiştir. Bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan bu kesim gerek kredi maliyetlerindeki yükselme gerekse ucuz döviz olanağının ortadan kalkmasıyla sıkıntıya girmiştir. Bu sıkıntının ulusal ekonomiye yansımaları ise üretim miktarının düşmesi ve işsizlik oranlarının yükselmesi şeklinde olmuştur. Diğer bir ifadeyle Türkiye durgunluk ile yüzleşmiştir (Yeldan 2009: 17-18).

Tablo 8: Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri (2009-2016)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2
Kamu Borcu (%GSYH)	45,7	40,9	37	35,4	31,1	34,5	31,3	28,3
İşsizlik Oranı(%)	12,6	10,7	8,8	8,2	8,7	9,9	10,2	12,1
Genel Devlet Açığı veya Fazlası (%GSYH)	-6,5	-2,9	-0,8	-0,2	0,2	0,4	1,7	-

Kaynak: OECD; Eurostat; TÜİK

Tablo 8 incelendiğinde Türkiye ekonomisi 2009 yılında %4,7 küçülürken işsizlik oranı da %12,6 olmuştur. İlerleyen yıllarda büyüme rakamlarında tekrar iyileşme sağlanmış, kamu borcu ve bütçe açığı gibi göstergelerde de bu olumlu gelişmeler devam etmiştir. Ancak onca büyüme hamlesine rağmen gelinen noktada işsizlik oranları bir türlü istenilen seviyeye getirilememiştir. Diğer taraftan Bosco ve Verney (2012), 2011 yılındaki işsizlik oranı ile krizin başlamasından önceki yıl olan 2007 yılı işsizlik oranı kıyaslandığında, Türkiye'nin, Güney Avrupa ülkeleri içerisinde en iyi performans gösteren ülke olarak öne çıktığını belirtmiştir. Türkiye'nin 2007 yılındaki işsizlik oranı %8,9 iken bu oran 2011 yılında %8,8 seviyesine düşmüştür. Yine Bosco ve Verney, 2007-2011 yılları arasında Türkiye ekonomisinin güçlü bir büyüme gerçekleştirdiği, bütçe açıklarını ve kamu borçlarını azalttığını ifade etmiştir (Bosco ve Verney 2012: 140). Bu bağlamda söylenenler doğru olmakla beraber, Türkiye'nin işsizlik oranlarında 2014 yılından itibaren bir artış yaşandığı gerçeği de ortada durmaktadır. Dolayısıyla Yeldan'ın (2009), "Türkiye'nin küresel

krizi bankacılık sistemi üzerinden değil, finans dışı şirketlerin üretim, ithalat finansmanı ve işsizlik sorunları aracılığıyla yaşaması yüksektir.” tespiti bu bağlamda oldukça önemlidir. Nitekim Türk İşverenler Sendikası (TİSK) 2008 yılında yayınladığı *Küresel Krize Karşı Alınması Gereken Tedbirler* başlıklı raporunda küresel krizin en büyük tehlikesinin işsizlik artışı olduğunu belirtmiş, bu sorunun çaresi olarak da emek piyasalarının esnekleştirilmesinin altını çizmiştir.

Benzer şekilde AB'nin yayınladığı 2008 yılı ilerleme raporunda da Türkiye’de emek piyasalarındaki katılığın istihdam yaratmayı olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Yine AB'nin yayınladığı 2016 Türkiye raporunda da Türkiye'nin işsizlik sorununun sebebi olarak esnek olmayan emek piyasaları gösterilmiştir (European Commisison 2008; European Commisison 2016: 37). Benzer çözüm önerilerini AB'nin yayınladığı diğer Türkiye raporlarında da gözlemek mümkündür. Peki küresel krizin mağdurları olan emekçiler nasıl oluyor da krizden çıkış stratejisinde elde ettikleri kazanımları kaybetme noktasına geliyor? Ya da krizin yarattığı bunca olumsuzluk esnek emek piyasaları ile ortadan kalkacak mı? Bu sorulara sağlıklı cevaplar bulmak için Türkiye emek piyasalarını incelemek faydalı olacaktır.

Türkiye'nin hem birliğe aday bir ülke konumunda bulunması hem de Avrupa'nın güneyi olarak ifade edilen coğrafi alana teması neticesinde yaşanan gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez. Türkiye’de de diğer Güney Avrupa ülkeleri gibi emek piyasalarının esnekleştirilmesi doğrultusunda önemli hamleler yapılmıştır. 2003 yılında yasalaşan İş Kanunu ile part-time ve geçici istihdamın yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Yaşanan 2008 küresel krizinden sonra ise bu yöndeki politikaların yoğunlaştığı, emek piyasalarının daha da esnekleştirilmesinin krizden çıkış ya da etkilenmemek için gerekli olduğu söylemlerinin Türkiye’de de etkili olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim yoksulluğun azaltılmasından daha fazla emek piyasalarının esnekleştirilmesine kayan politik strateji de bunun göstergesi olmaktadır (Bozkurt 2011: 38-39).

2008 yılında yayınlanan ve istihdam paketi olarak isimlendirilen 5763 sayılı *İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* bu bağlamda önemlidir. Paketin içerisinde işveren lehine birçok düzenlemeyi görmek mümkündür. Örneğin, prim borçlarının yeniden yapılandırılması, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işverene terör mağduru ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılması, işe alınan kadınların ve gençlerin (18-29) sigorta primlerinin kademeli olarak 5 yıl boyunca işsizlik sigortası fonundan karşılanması, sigorta primleri ile ilgili yapılan indirimler ve işyeri kurma ile ilgili prosedürlerin azaltılmasını bu

bağlamda değerlendirmek mümkündür. Yine 2009 yılında hazırlıklarına başlanan *Ulusal İstihdam Stratejisi*, 6 Mayıs 2014 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu (YPK) tarafından kabul edilmiş ve 30 Mayıs 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Strateji, emek piyasalarındaki yapısal sorunların çözülmesi ve büyümenin istihdama katkısının artırılarak işsizlik sorununa çözüm bulmayı hedeflemektedir. Yine bu stratejide, emek piyasasındaki katılıkların kaldırılması yani esnekleştirme, temel politika eksenlerinden birini oluşturmuştur (ÇSGB 2014: 1-2; Bakır 2016a: 191). Yapılan onca esnekleştirme hamlesine rağmen Türkiye’nin 2000 yılında %6,5 olarak gerçekleşen işsizlik rakamının 2014 yılında %9,9’a, 2015 yılında ise %10,3’e yükseldiği gözlenmiştir. Bu oran 2016 yılında %12,1 olarak gerçekleşmiştir. Yeldan’ın da (2009) belirttiği gibi, küresel finansal krizin Türkiye’de yarattığı en büyük sorunlardan biri işsizliktir. Görünen o ki Türkiye’de yapılan onca emek piyasalarını esnekleştirme hamlelerine rağmen bu alanda istenilen başarılar sağlanamamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye emek piyasalarında neo-liberal öngörü tutmamıştır.

5. Sonuç

Bozkurt (2011: 41-42), emek piyasalarında yaşanan neo-liberal dönüşüm sürecinde ülkeler arasında farklı politika uygulamaları ile karşılaşıldığını ancak işçi sınıfının neo-liberalizm ile entegrasyon sürecinin devam ettiğini ifade etmiştir. Nitekim kapital yanlısı regülasyonlar ve kurumların inşasının da bu sürecin en büyük göstergesi olduğunu belirtmiştir. Ülke örneklerinden gözlemlendiği üzere rekabetçi yapının artırılması ve krizin etkisinin bertaraf edilmesi doğrultusunda emek maliyetinin azaltılması amaçlanmakta bu da çalışma şartlarının daha kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan kötüleşen çalışma koşulları ve esnek emek piyasalarına rağmen işsizlik oranlarının beklenen seviyelere getirilememesi neo-liberal politikaların eleştirilmesini haklı bir zemine oturtmaktadır. Meardi (2012: 12) de, emek piyasalarına yönelik gerçekleştirilen esnekleştirme sürecinin ülkelerdeki iş gücü üzerine etkileri olumsuzken buna karşı olarak bu gruptan gelen tepkilerin ise sınırlı olduğunu belirtmiştir. Nitekim gerçekleştirilen esnek emek piyasaları ile birlikte özellikle sendikalar her geçen zaman diliminde güçlerini kaybetmektedir. Yaşanan bu süreç çalışan kesimlerin kendi aleyhlerine yapılan düzenlemeler karşısında sessiz kalmalarına neden olmuştur. Douzinas’ın da dediği gibi bu sürecin kaybedenleri emekçilerdir.

Bu bağlamda Avrupa’da neo-liberal bir düzenin oluşturulmaya çalışıldığı, uygulanan esnek emek piyasası politikası üzerinden görülmektedir.

Ancak içerisinde farklı ülkeleri ve refah rejimlerini barındıran birliğin nasıl olup da bunu başaracağı tartışması gündemdeki yerini korumaktadır. Nitekim yaşanan küresel kriz süreci, bu beklentinin gerçekleşmeyeceğini göstermesine rağmen ısrarla Avrupa'nın neo-liberal yönelimi devam ettirilmek istenmektedir. Crouch'un, neo-liberalizmin garip ölümsüzlüğü olarak tanımladığı bu süreçte, emek piyasalarında yaşanan gelişmeleri de bu perspektiften değerlendirmek mümkündür. Emek piyasalarının esnekleştirilerek işsizlik oranlarının düşürüleceği bu sayede küresel krizin etkilerinin azaltılacağı önerisi ve Güney Avrupa'ya yönelik bu yönde dayatılan politikalar gelinen noktada etkisiz kalmıştır. İncelenen Güney Avrupa ülkelerinin en temel problemlerinden biri işsizliktir. Onca esnekleştirme hamlesine rağmen elde edilen sonuçlar, yüksek işsizlik oranlarının yanı sıra düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve güvencesiz istihdamdır. Diğer bir ifadeyle krizin maliyeti çalışanların sırtına yüklenmiştir. Dolayısıyla neo-liberal modelin benimsenmesi neticesinde başarı sağlanacağı beklentisi gerçekleşmemiştir. Tersine emek piyasaları katı olarak tabir edilen ülkelerin (İsveç ve Norveç gibi) elde ettiği başarılar ise alternatif politikaların önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Kaynaklar

- Akçay, Ümit ve Güngen Ali R. (2014). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, Ankara: Notabene Yayınları.
- Aygül, Cenk (2014). "Financial Crisis in Southern Europe in comparison with Eastern Europe", *METU Studies in Development*, 41(3): 277-296.
- Aytaç, Erdem S. (2013). Türkiye: Dengeli ve Sürdürülebilir Yüksek Büyüme Peşinde, *Ülke Deneyimleri Işığında: Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Eds. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 375-398.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2011). *Türkiye'de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Bakır, Hasan (2016a). *Emek Piyasalarında Yaşanan Dönüşümün Politik Ekonomisi: Türkiye Bağlamında Bir Analiz*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakır, Hasan, vd. (2016b). "Political Economy of the Eurozone Debt Crisis: An Evaluation in the Context of South and North European

- Capitalisms”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(3): 171-183.
- Banyuls, Joseph ve Recio, Albert (2012). “Spain: The Nightmare of Mediterranean Neoliberalism”, *A Triumph of Failed Ideas European Models of Capitalis in the Crise*, Ed. In Steffen Lehndorff, Brussels: European Trade Union Institute (ETUI), 199-217.
- Basso Gaetano vd. (2011). *The Effects of the Recent Economic Crisis on Social Protection and Labour Market Arrangements across Socio-Economic Groups*, Institute for the Study of Labor, (IZA), Discussion Paper Series, No. 6080.
- Bayram, İsmail E. (2013). “Finans Odaklı Büyüme ve Avrupa’da Sosyal Refah Devletinin Geleceği: Kriz Sürecinde İsveç ve İrlanda Deneyimleri”, *Ülke Deneyimleri Işığında: Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Eds. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 143-168.
- Bieler, Andreas (2006). *What future Union? The struggle for a Social Europe*, Concepts of European Social Model Workshop, Vienna.
- Bieler, Andreas (2008). “Labour and the Struggle Over the Future European Model of Capitalism: British and Swedish Trade Unions and Their Positions on EMU and European Cooperation”, *The British Journal of Politics&International Relations*, 10(1): 84-104.
- Blanchard, Olivier, Jaumotte, Florence ve Loungani, Prakash (2014). “Labor Market Policies and IMF Advice in Advanced Economies During the Great Recession”, *IZA Journal of Labor Policy*, 3(2): 1-23.
- Bosco, Anna ve Verney, Susannah (2012). “Electoral Epidemic: The Political Cost of Economic Crisis in Southern Europe, 2010-2011”. *South European Society and Politics*, 17(2): 129-154.
- Boyer, Robert (2010). “The Collapse of Finance but Labour Remains Weak”, *Socio- Economic Review*, 8: 341-376.
- Bozkurt, Sumercan (2011). *The Political Economy of Social and Labour Market Policy Transformation in the European Periphery: A Comparative Examination of Greece, Spain and Turkey*, The University of Nottingham, *Working Paper WP020*.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlığı (ÇSGB) (2014), “Ulusal İstihdam Stratejisi”, (<http://www.uis.gov.tr/Media/Books/UIS-tr.pdf>, 29 Kasım 2016’da erişildi).

- Crouch, Colin (2011). *Neoliberalizmin Garip Ölümsüzlüğü*, Çev. U. Gezen, İstanbul: Açılım Kitap.
- Deutschmann, Christoph (2014). “The future of the European Union: A ‘Hayekian Regime?’”, *European Journal of Social Theory*, 17(3): 343-358.
- Di Quirico, Roberto (2010). “Italy and the Global Economic Crisis”, *Bulletin of Italian Politics*, 2(2): 3-19.
- Douzinas, Costas (2010). “Greeks Must Fight the Neo-liberal EU”, *The Guardian*, (4 Şubat 2010’da erişildi).
- Douzinas, Costas (2015). *Krizde Felsefe ve Direniş: Yunanistan ve Avrupa’nın Geleceği*, Çev. T. B. Işık, İstanbul: Metis Yayınları.
- Eşping- Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Oxford: Blackwell Publishers.
- European Commission (2008), “Turkey 2008 Progress Report”, COM(2008) 674.
- European Commission (2016) “Turkey 2016 Report”, COM(2016) 715.
- Eurostat, (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, 9 Mart 2018’de erişildi.)
- Featherstone, Kevin (2008). ‘*Varieties of Capitalism’ and the Greek Case: Explaining the Constraints on Domestic Reform?*. GreeSE Paper, No 11.
- Gough, Ian (2013). Güney Avrupa’da Sosyal Yardım. *Sosyal Politika Yazıları*, Eds. A. Buğra ve Ç. Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları. 231-260.
- Hall, Peter A.ve Soskice, David (2001). An Introduction to Varieties of Capitalism. *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Eds.Peter A. Hall & David Soskice, Oxford: Oxford University Press. 1-68.
- Hall, Peter A. (2012). “The Economics and Politics of the Euro Crisis”, *German Politics*, 21(4): 355-371.
- Hermann, Christoph ve Hofbauer, Ines (2007). “The European Social Model: Between Competitive Modernisation and Neoliberal Resistance”, *Capital&Class*, 31(3): 125-139.
- International Monetary Fund (IMF) (2016). *Italy: 2016 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement By The Executive Director for Italy*, IMFCountryReport No. 16/222.

- Kouvelakis, Stathis (2011). "The Greek Cauldron", *New Left Review*, 72: 1-8.
- Kutlay, Mustafa (2013). "Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve AB'nin Uluslararası Sistemdeki Geleceği", *Ülke Deneyimleri Işığında: Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Eds. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 169-185.
- Lallement, Michel (2011). "Europe and the Economic Crisis: Forms of Labour Market Adjustment and Varieties of Capitalism", *Work, Employment & Society*, 25(4): 627-641.
- Lapavistas, Costas vd. (2010). "Eurozone Crisis: Begar Thyself and thy Neighbour", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(4): 321-373.
- Lisbon European Council (2000), "23 and 24 March Presidency Conclusion", (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm, 11 Şubat.2016'da erişildi).
- López, Isidro ve Rodríguez, Emmanuel (2011). "The Spanish Model", *New Left Review*, 69:1-15.
- Lucarelli, Bill (2012). "Financialization and Global Imbalances: Prelude to Crisis", *Review of Radical Political Economics*, 20(10): 1-19.
- Meardi, Guglielmo (2012.). *Peripheral convergence in the crisis? Southern and Eastern European labour markets and industrial relations*, SASE Annual Meeting, Boston.
- Morsy, Hanan ve Sgherri, Silvia (2010). *After the Crisis: Assessing the Damage in Italy*, IMF Working Paper WP/10/244.
- OECD, "Statistics", (<http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=36324#>, 27 Kasım 2016'da erişildi).
- Oğuz, Şebnem ve Ercan, Fuat (2010). Avrupa Birliği'nde Emek Üzerindeki Yeni Kontrol Biçimleri ve Türkiye'deki Sendikaların Tepkileri, *Emek ve Siyaset*, Eds. A. R. Güngen, F. Ercan, Ö. Tezçek, Ö. Biçer ve Y. Özgün, Ankara: Dipnot Yayınları: 9-21.
- Onaran, Özlem (2004). *Life After Crisis For Labor And Capital in the Era of Neoliberal Globalization*, Working Paper Series 'Growth and Employment in Europe: Sustainability and Competitiveness', 43. Inst. für Volkswirtschaftstheorie und Politik, WU Vienna University of Economics and Business, Vienna.
- Onaran, Özlem (2010). "The Crisis of Capitalism in Europe, West and East", *Monthly Review*, 62(5) October.

- Öz, Sumru (2010). *Kriz ve İşsizlik: Başarı Örnekleri ve Çözüm Önerileri*, TUSİAD-Koç University Economic Research Forum, Working Paper No: 1024.
- Palley, Thomas I. (2007), “Financialization: What it is and Why it Matters”, Political Economy Research Institute Working Paper Series, Number 153.
- Regan, Aidan (2013). *Political Tensions in Euro-Varieties of Capitalism: the Crisis of the Democratic State in Europe*, European University Institute (EUI), Working Papers, Max Weber Programme, MWP 2013/24.
- Schmidt, Ingo (2011). “European Capitalism: Varieties of Crisis”, *Alternative Routes*, 22: 71-85.
- Stockhammer, Engelbert (2012). “Financialization, Income Distribution and the Crisis”, *Investigación Económica*, LXXI:279: 39-70.
- Şenses, Fikret., Öniş, Ziya ve Bakır Caner (2013). “Giriş”. *Ülke Deneyimleri Işığında: Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Eds. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 7-13.
- Tayfur, Fatih M. (2013). Tarihsel Süreç İçinde Güney Avrupa'nın Borç Krizi: Yunanistan, İspanya ve Portekiz, *Ülke Deneyimleri Işığında: Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Eds. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 187-218.
- Türel, Oktar (2013). “Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik Süreci: Geçmiş ve Gelecek”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40(2): 395-432.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, 27 Kasım 2016'da erişildi.)
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) (2008), “Küresel Krize Karşı Alınması Gereken Tedbirler”, http://www.tisk.org.tr/upload_duyuru_ek/2008/12062013181941-kureselkriz.pdf (11. 02. 2016).
- Yeldan, Erinç (2009). “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?”, *Çalışma ve Toplum*, 2009/1: 11-28.
- 5763 Sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 26 Mayıs 2008 26887 sayılı Resmi Gazete.